

## Szabó Réka

# A dráma mint társadalomkutatás

Recenzió

Horváth Kata (szerk.) *Színház és Pedagógia, Elméleti és módszertani füzetek, V.: A dráma mint társadalomkutatás című kötetéről* (Budapest, L'Harmattan kiadó, 2010)

*„Munkánk alapelve, hogy nem prédikálunk. Ehelyett tézis-antitézist tartalmazó jeleneteket mutatunk be, és a közönségre bízunk a szintézis kialakítását.”*

A Színház és Pedagógia sorozat ötödik kötete hat tanulmányon keresztül magyarázza a dráma mint pedagógiai kutatás fontosságát és eredményességét. Ez a tevékenység lehetővé teszi, hogy a drámatanár, a kutató az ember mindennapi tapasztalataival foglalkozzon, újraértelmezze és tudatosítsa azokat egy közös produkción belül. A drámás eszközöket használó pedagógiai eljárások fejlesztő, nevelő hatása az iskolák kereteit is túllépi, és más intim közösségek életébe lép, hogy változást idézzon elő. A változást kritikai attitűd okozza, melynek útja a művészet-alapú kutatás. Így válnak kutatási tevékenységgé a különböző színházi műfajok.

„NE MONDJAD, MUTASSAD!”

A kutatás szó rákérdezést, újrafelismerést, dekonstruálást jelent. Folyamatosan új jelentéseket keresünk a világra vonatkozóan. A művészeti kutatás a kvalitatív kutatáshoz hasonló: megfigyelések, interjúk, feljegyzések alapján történik, viszont a végeredmény nem egy egyszerű írott forma, hanem felolvasószínház, vagy a versforma stb. Így a művészeti kutatás egy alternatív reprezentációs formát jelent. Joe Norris olyan példákkal szolgál tanulmányában, melyekben a drámát (művészetet) a tudás reprezentációjára, továbbadására, valamint adatgyűjtésre is (kvantitatív kutatás) használják. Például az utcagyerekek kultúrájáról úgy születhet reprezentáció, ha a kutató terepmunkát végez, hosszabb időt tölt el alanyai között, karaktereket konstruál, majd forgatókönyvet ír, és végül bemutatja közönségének. A bemutatás egyszerre drámai és informatív szereppel bír. Ez azért működhet hatékonyan, mert nem csúszik át elméleti és absztrakt fejtegetésekbe a témával kapcsolatban. „Ez a megközelítés a Ne mondjad, mutassad! programja.”

A drámaórák sokat tehetnek a mindennapi élethez szükséges képességek kibontakoztatásáért. A drámás tevékenységek egyedi típusai például az állampolgárság gyakorlásának készségeit is megtanítják. Ennek szemléltetésére társulata, a Mirror Theatre jeleneteit téma szerint (pl. pénz, hatalom, társadalmi viselkedések) a közönséggel, illetve a diákokkal együtt dolgozza fel, fogalmazza újra, mely által a dráma a társadalmi változások egyik eszközévé válik. „Egy varázslatos mi lenne, ha? helyzetbe kerülve a közönség képessé válik adott cselekvések vagy megnyilatkozások következményeinek felülvizsgálatára.” A jelenlevők aktívan felfedezik és átélik az állampolgársági részvétel nehézségeit.

A dráma termelést jelent, nem pedig fogyasztást. Cselekvést, aktivitást, bonyolult szituációt, nem pedig engedelmisséget. Viszont a performansz módszere a legalkalmasabb arra, hogy

reprezentáljunk olyan jelenségeket, amelyek másképp lehetetlenek. A színház olyan médiummá válik, ahol a társadalmi élet fikatív és valós vonala egyaránt megjelenik, és amelyre a néző/befogadó reflektálhat. Ez nem csak reprezentációs forma, hanem egyfajta kutatási módszer is. „A performansz-alapú módszertan lehetővé teszi, hogy a kutató átlépje azt a határt, amely őt a kutatás alanyaitól hagyományosan elválasztja”, valamint felszínre hozza az ellentmondásokat, erősíti az „én és a te”, a beleélés és az együttérzés képességét. A kutatók szerint az élet minden területén performanszokat csinálunk: az utcai performanszon vagy az identitásperformanszon keresztül a mindennapi élet drámáig. Ez a tudomány rákérdezés a kulturális konvenciókra és hatalmi viszonyokra, valamint pedagógiai aspektusokkal is rendelkezik. Egyfajta kritikai pedagógia, az elnyomó pedagógia leleplezési formája, olyan eszköz, mely elősegíti a tudatos és etikus önazonosság kibontakozását. A performansz tehát, mint pedagógia, a kritikai tudatosságot fejleszti.

## A LEHETŐSÉGEK BŐVÍTÉSE MARGINALIZÁLT CSOPORTOKKAL

Egy további kutatási forma a Diane Conrad és Gail Campbell által kidolgozott részvételi kutatás, mely a 60-as és 70-es években a közösségkutatás új paradigmájaként jelent meg. Egy olyan sajátos tudástermelési eszköz, mely a közösségi dialóguson keresztül a marginális csoportok szükségleteire koncentrál, erősíti a kritikai megfogalmazás képességét, és cselekvésre ösztönöz, akárcsak a performansz tudománya. Egy olyan reflexív tudást alakít ki, mely segít az embereknek megnevezni, majd megváltoztatni saját világukat. A kutatási folyamat közös munka, a múlt történéseinek jelenbeli feldolgozása alkotja, és a cél egy újfajta, tapasztalatokra épülő tudás létrehozása. Az alkotó az érzelmekre helyezi a hangsúlyt a racionalitással szemben; ez a kollektív együttgondolkodást könnyíti meg. E kutatások alapját a brazil Augusto Boal munkássága, színházi módszerei („az elnyomottak színháza”) képezi. Boal, jövőbeni valóságos cselekvéseket létrehozva, ezeket az elnyomott csoportokat bevonta a társadalmi valóság megváltoztatásának előkészületeibe.

Hogy miért van szükség közösségi kutatásra? Mert a szükségletek feltárására tett erőfeszítés minden történelmi időben létezett, viszont nem minden csoport rendelkezett és a jelenben sem rendelkezik kezdeményezővel. A marginalizált és hatalom nélküli közösségek kezdeményezői maguk az egyetemekről érkező külső kutatók, és a folyamat számukra mindig valamilyen, a közösséget jellemző konkrét problémából indul ki. Diane Conrad börtönlakókkal készített kutatása az áldozatokkal közösen értelmezett múltbeli cselekvéseket dolgozza fel: erőszak, gyilkosság, és mindezek okainak feltárása különböző művészeti formák alkalmazásával, mely forma arra is lehetőség, hogy kipróbálják, milyen más viselkedésmódok képzelhetők el a sajátjukéhoz hasonló szerepekben és helyzetekben. Viszont a kutatást gátolják az intézményesített rendszerek, a bürokrácia, mellyel a börtönök, iskolák, kórházak rendelkeznek, így ilyen körülmények között kell megteremteni a lehetőséget a nyílt párbeszédre, s arra, hogy az egyének értelmezzék cselekvéseiket, világukat, amelybe beleszülettek, és abból maguk keressenek kiutat.

Ezzel a kutatási módszerrel elérkeztünk egy ezzel rokon formához, a *társadalmi színház*hoz. Diane Conrad egy projektet mutat be, melyet egy vidéki középiskola tanulóival valósított meg. Célja az volt, hogy megértse a veszélyeztetettség hatásait fiatalok körében. Ez a fajta színház is problémaelemzésen alapszik és körülményváltoztatást, megvitatást igényel a színház eszközeivel. Feleleveníti a színház közösségi és politikai funkcióit, a színházét, amely tudatosságot követel a

befogadójától. „A kritikai tudatosság elsajátítása lehetőséget teremt, hogy az emberek rákérdezzenek saját történelmi-társadalmi pozíciójukra és beágyazottságukra – vagyis olvassák a világot.” Ennek érdekében a résztvevők megélt tapasztalataiból indul ki. Drámás gyakorlataik a szerepjáték, a kollektív alkotás, az állóképkesztés. Ez a fajta kutatás megköveteli a kutatott közösséggel való együttélést, ismeretnyújtást a dráma fogalmáról, változatairól. Diane Conrad közös drámaórák keretén belül hozta létre társadalmi színházát, ismét a bürokratizmussal szembenézve. Boal és Bertolt Brecht elveit követve dolgozott együtt diákjaival: csoportépítés, készségfejlesztés, közös ötletelés, témához kapcsolódó történetek, majd jelenetek születtek. A jelenetek kidolgozása közben mély beszélgetés zajlott. A színház projekt csúcspontja pedig a közös akció, a műhely-performansz.

Ezekben a kutatómunkákban olyan performatív szövegek jönnek létre, „amelyek a tudományos értelmezés és reprezentáció szintjét közelebb hozzák az éppen lezajlott történésekhez”.

Ezek a kísérletek Magyarországra is kiterjedtek. A Káva Kulturális Műhely pedagógusai a drámát egyszerre pedagógiai tevékenységként és társadalomkutatási módszerként kezelik. A Műhely a *színházi nevelés* módszerével dolgozó civil szervezet, a hátrányos helyzet és az ezzel gyakran összekapcsolódó cigányság fogalmát pedagógiai fogalomként értelmezi. Ezt a programot Dráma Drom programnak nevezik, melynek célja a hátrányos helyzetű fiatalok készségeinek drámás eszközökkel való fejlesztése, és amely már társadalmi szerepvállalóvá nőtte ki magát az integráció érdekében. Ezen a területen is csupán elméleti szinten működött a kutatás, viszont a drámás helyzetek létrehozásával eltűnt a tevékenység elbeszélő stílusa. A csapat által felállított színpadi helyzetek a láthatatlan összefüggéseket értelmezhetővé tették minden pedagógus számára.

A program három szakaszban zajlik iskolai közegben: az első az évközi drámamunka, mely helyzetfelismerést, helyzetkezelést jelent, együttműködési készségek fejlesztését, a második szakasz két színházi tábor, ahol tanárok, diákok, nevelők működnek együtt, az utolsó szakasz pedig a táborokban létrehozott produkciók bemutatása a gyerekek szülőfalvaiban. Ez a munka az otthoni és a hivatalos közeg közti átjárhatóságra, a családi kapcsolatok megtartására fókuszál. E drámamunkáról szóló fejezet három részben, egy-egy interjú közzétételével vonja le következtetéseit. A hétköznapiak gyakran merev viszonyai, amelyek sokszor behatárolják a fiatalok mozgástereit, szerep- és játéklehetőséggé válnak pedagógiai keretekben, amely lehetővé teszi az ezen cselekedetekre való reflektálást és különféle cselekvési stratégiák kipróbálását. A többéves munkafolyamatba illeszkedő helyzetgyakorlatok, a dráma olyan hiánnyra lett válasz, amelyet az iskola állít elő és termel ki.

